ԱՐԵՏԱՓԵՐ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Կը հրատարակուի ամէն երեքշաբթի։ Տարեկան գինն է 1 ½, վեց ամսուանը ¾ մէճիտիէ, կանխիկ, և հատը 60 փարա։ Բաժանորդագրութեան վերաբերեալ նամակներ ուղղուելու են առ Մր. Տուայթ, խմբագրութեան վերաբերեալներն՝ առ Մր. Կրին, Կ. պոլիս, Ամերիգան խան։

ՀԱՏՈՐ 31. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆՈՊՈԼԻՍ· ՆՈՅԵՄԲԵՐ 12· 1878 Թիւ 46

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

«Ինչպէս որ մէկ մայր մը իր տղան կը մխիթարէ»։ — Ինչու համար Աւետարան գրկելու է Ճարան։ — Խազախ կանայք։ — Միացեալ նահանգաց պտղոյ բերքը։ — Դպրոցի ծախք և զինուորական ծախք։ — Բեքինի մէջ Քրիստոնէական մատուռ։ — Կականնա։ — Կէտ ձուկը։ — Նոր հրատարակութիւն։ — Երկրագնդին անցեալը և ապագայն։ — Քաղաքական լուրեր։ — Ելեմտական և առևտրական։

«ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ ՄԷԿ ՄԱՅՐ ՄԸ ԻՐ ՏՂԱՆ ԿԸ ՄԽԻԹԱՐԷ»

ՍՈՒՐԲ գրոց մէջ շատ տեղ Աստուած գինք կը կոչէ հայր, բայց Եսայեայ վեհասուն և վեցերորդ գլխոյն երեքտասաներորդ համարին մէջ գինք գթոյ կոչմանէ կը նմանցնէ մօր։ Սուրբ Գիրք ազգականութեան անունները կու տայ Աստուծոյ, ազէկ հասկցնելու համար թէ ինչ է Աստուած։ Երբէք պիտի չկրնայինք հասկնալ թէ ինչ կը նշանակէ Աստուծոյ հայրութիւնը, եթէ մարմնաւոր հայրեր չունենայինք։ Աստուծոյ սրտին խորերը կայ նաև այնպիսի սէր զոր չենք կրնար հասկնալ առանց գիտնալու թէ ինչ է մօր մը սիրաը։

Մայր մը կրնայ շատ զաւակներ ունենալ, բայց երբէք չի շփոթեր զանոնք իր սրտին մէջ։ Մայրը կը յիշէ իր զաւակները ոչ միայն բոլորը միանգամայն, այլ և կը յիշէ զանոնք զատ զատ։ Գիտէ անոնց ամէն մէկուն մարմնոյն կազմութիւնը, խառնուածքը և միտքը։ Գիտէ թէ ինչպէս շարժելու է ամէն մէկուն սիրաը, և իւրաքանչիւրին համար ինչ ընել պէտք է։ Այսպէս նաև Աստուած «գիտէ մեր կազմուածքը, կը յիշէ որ մենք հող ենք» (Սաղմ. ճԳ.14)։ Ոչ ոք կրնայ ոգոյ մը անոր փոքր միջոցներուն և նեղութիւններուն մէջ այնպէս մխիթարել ինչպէս անոր մայրը, քանզի ոչ ոք մօր մը պէս կը նեղէ ոգուն և կը գթայ անոր նաև երբ ոգան չար և անառակ է։ Այսպէս Աստուած իւրաքանչիւր մարդոյ կու տայ այն մխիթարութիւնը որուն մարդը կարօտ է։ Աստուած կը մխիթարէ զմեզ մանաւանդ երբ կը ճանչնանք թէ նա մեր հոգևոր մայրն է, և բուն մեր Աստուածը։ Ուրիշի մը մայրը լաւագոյն է անոր համար, բայց իմ մօրս մխիթարանքը լաւագոյն է ինծի համար։

Մօր սէրը երբէք չի պակսիր որդուն վրայէն։ Թէև ոգան ծերանայ իր մօրը մեռնելէն առաջ, մայրը միշտ մանաւանդ սէր ունի անոր։ Գիշեր ցորեկ, ոգայութենէ մինչև ի ծերութիւն, մօր սէրը զաւակին վրայ է։ Այսպէս նաև Աստուած կ'ըսէ իր զաւակներէն ամէն մէկուն. «Թեզ յաւիտենական սիրով սիրեցի» (Երեմ. ԼԱ. 3)։

Մայր մը հանդիսա և զաւրաճութիւն կը զգայէ իր զաւակին համար, և եթէ ոգան կը հիւանդանայ, մայրն իր ցորեկներն ու գիշերները կը նուիրէ անոր։ Ըստ ամենայնի ինչպէս որ մայրը կը մխիթարէ, կը նեղէ և կը սիրէ իր զաւակը, նոյնպէս կ'ընէ Աստուած իր զաւակներուն։ Երբէք ըստ բաւականին սիրած ես զայն որ կ'ըսէ քեզի. «Ինչպէս որ մէկ մայրը մը իր ոգան կը մխիթարէ, այնպէս ալ ես ձեզ պիտի մխիթարեմ։»

ԻՆՉՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱՒԵՏԱՐԱՆ ԶՐԿԵԼՈՒ Է ՃԱՐՈՆ

(Հետևեալ յօդուածը Ճարան աշխատաղ միսիոնարի մը ստորագրութեամբ մօտերս հրատարակուեցաւ Ամերիկայի ամսօրեայ թերթերէն մէկուն մէջ։)

Այս հարցման կը պատասխանեմ (կ'ըսէ միսիոնարը)

1. Ընդունելու համար ժողովրդը, թէպէտ Քրիստոնէութիւնն արդէն կու տայ և ես քան զիս պիտի տայ նաև այս ազգին, որ հեթանոս ազգաց մէջ քաղաքակրթութեամբ նշանաւորներէն է, այնպիսի քաղաքակրթութիւն մը որոյ նմանը ցարդ տեսած չէ Ճարան։

2. Ընդ Եւրոպական ոճոմ և քրիստոնէութեան ուղղեցնելու համար անոր, թէպէտ Եւրոպական ուսումն ու դիտութիւնը որ Քրիստոնէութեան մանաւանդ քան ուրիշ կրօնից ներքև յառաջ եկող ազատահմանադրութեանց և ազատ մտածութեան արդիւնք են՝ դրեթէ յանհունս դերազանց են քան ինչ որ ունի Ճարան։

3. Ընդունելու երկրաչափութիւն, գիտութիւն, հանդերձ բանեցնել, նաւարկութիւն և ասոնց նման արուեստներ ուղղեցնելու համար, թէպէտ Քրիստոնեայք երան Ճարանցուց ազնուագոյն և պատուականագոյն վարդապետներն այս արուեստներուն մէջ։

4. Ընդհանրապէս, երկրագործ, շինող, լապտերներու աշտարակներ, նաւարաններ, զինարաններ և դպրոցներու, ընդհանրապէս և ասպետանութեան կարգերու երդնակը ցուցնելու համար անոնց, թէպէտ այս բաներուն դրեթէ բոլորն ուղղեցան Ճարանցիք Քրիստոնեաներէն։

5. Ընդհանրապէս ուղղեցնելու համար անոնց որ կերպով մը երթայ ըսուիլ ընդ հանրաստ ազգս երկրի հանրապետ են, թէպէտ մանաւանդ Քրիստոնէութիւնը Ճարանցուց քաղաքավարութեան վրայ պիտի աւելցնէ ճշմարիտ քաղաքավարութեան երկու էական մասերը, որ են՝ անանձնասիրութիւն և անկեղծութիւն։

6. Ընդունելու համար բարոյական դրութիւնը մը դէպ ի պարտ համար, թէպէտ շատ կողմանէ ճանչցուած է որ Պուտտայի և Կոնֆիուկիոսի օրէնքներն սատարին են քան Քրիստոսի օրէնքը, և այսօր Ճարանի կայսերական դպրոցներուն մէջ բարոյական դիտութեան դասատուներն ու դասագիրքերը Քրիստոնեայ երկիրներէ են։

7. Ընդունելու Քրիստոնեայ ժողովրդոց սիրտերը բաղձելու համար, թէպէտ փորձը ցուցուցած է որ ոչ ինչ այնպէս յարմար է եկեղեցիներուն հոգևոր կեանքն արծարծելու ինչպէս օտար երկիրներու մէջ Աւետարան քարոզել տալ։

Ինչու համար ուրեմն Աւետարան զրկուելու է Ճարան։ Ինչու համար զրկուելու է ուրիշ տեղ։ Երեք բանի համար։

1. Վասն զի մարդկային սիրան ամէն տեղ խաբերայ և անհնարին չար է։ Ճարանցիք ունին կրթութիւն, ազնուութիւն, քաղաքավարութիւն բարձր աստիճանաւ, բայց այս յատկութեանց հետ շատ անպատմ խառն է բարուց մեծ ապականութիւն։ Երիտասարդ Ճարանցի մը քիչ ժամանակ առաջ իր բարեկամներէն մէկուն խոստացաւ անկեղծօրէն քննել Քրիստոնէութիւնը։ Քանի մը պատճառներու համար պարտք համարեցաւ ինծի առաջնորդել այն անձին յիշեալ քննութիւնն ընելու։ Քիչ մը վարանելէն ետքը թէ ինչ էր արդեօք այն քննութիւնն ընելու լաւագոյն կերպը, սկսայ անոր հետ կարդալ Յովհաննու երրորդ գլուխը։ Երկու պատուական գլուխները, երրորդն ու չորրորդը, իբր թէ աստուածային զօրութեամբ բռնեցին այս անձը։ Բաւական ժամանակէ ի վեր կը ճանչնայի զանոնք։ Ունէր պատիւ, առաքինութիւն, դեղ, վայելչութիւն, շնորհալի վարմունք և կրթեալ միտք։ Դիւրութեամբ կը խօսէր Անգլիերէն, և ամէն տեղ յարգի էր երբև ազնուական։ Բայց և այնպէս երբ սկսանք տուն առ տուն քննել յիշեալ գլուխները, առաջին հարցանքը որ եղաւ անոր շրմունքներէն՝ այս էր. «Ո՞հ, տէր, մենք Ճարանցիքս այնպիսի մեղքեր ունինք, որոնց վրայ ձեր օտարականացդ առջև խօսիլ անգամ ամօթ է։» Յարակայս չունիմ թէ այս անձն իր սրտին և կենաց մեղքերը կը յիշէր։

2. Երկրորդ բանն է այս ապականեալ սիրտերուն մէջ փոփոխութեան հարկաւորութիւնը թէ այս կենաց և թէ մանաւանդ հանդերձեալ կենաց համար։

Ուրիշ Ճարանցի վկայ մ'ալ յիշեմ, այսինքն Քիոդոցի կոյր Եամամոտն, որ Ճարանի տերութեան մէջ աղնուագոյն և խնամանագոյն և ճշմարիտ հայրենասէր մարդոց մէկն է։ Թէպէտ բոլորովին կոյր, և այնպէս կաղ որ հազիւ կրնայ քալել, երկրին աղնուականներէն ամենց մտերիմ բարեկամն է։ Գնա անոր տունը, ինչպէս ես դացի երեք տարի առաջ։ Մօտակայ սենեակէն կը բերուի և կը դրուի քեզի մօտ, և խոկայն կը սկսի խօսիլ իր սիրելի հայրենեաց համար իր յոյսերուն և փափաքներուն վրայ։

«Կը սիրեմ,» կ'ըսէ, «ձեր երկրագուները, ձեր հեռադիրները, ձեր շոգենաւերը, և ձեր բոլոր զարմանալի մեքենաները։ Ուրախ եմ որ ձեր գիտութիւնը և փիլիսոփայութիւնը կ'ուսուցուին մեր դպրոցներուն մէջ։ Կը փափաքիմ տեսնել այն օրը որ ձեր մարդասիրական օրէնքները պիտի տիրեն բոլոր այս երկրին մէջ։ Բայց Ճարան քան զայս աւելի բաներու կարօտ է։ Ժողովրդեան սիրտերը փոխելու են։ Ժողովրդեան սիրտերը փոխելու են։»

Բայց հոս չկեցաւ։ Անոր միտքն խոկայն երրորդ բանի մը դնաց զոր կ'ուզեմ յիշել իբր ուրիշ պատճառ մը Աւետարանը Ճարան զրկելու, այսինքն,

3. Քրիստոնէութիւնը միայն ունի կարողութիւն սիրտերը փոխելու։

«Պուտտայականութիւնը,» ըստ Եամամոտոյ, «տուութեանց ծրար է, և Կոնֆիուկիոսին վարդապետութիւնները, թէև զարմանալի, անբաւական են։ Ես կը հաւատամ թէ մտքուր Քրիստոնէութիւնը միայն ունի կարողութիւն ժողովրդեան սիրտերը փոխելու։»

Ո՞վ կրնայ ըսել թէ իրաւունք չունի այս մարդը։ Եւ ո՞վ կրնայ ըսել թէ այս բանը լաւ և բաւական պատճառ չէ մեզի Աւետարանը Ճարան զրկելու։

Քանի մը շաբաթ առաջ լսեցի որ մեր պատուականագոյն քարոզիչներէն մին կ'ըսէր. Պոսթոնցի երիտասարդոյ թէ երկու բան կայ զոր Ամերիկայի Քրիստոնեայք պարտին բնաւ մոռնալ։ Կ'ուզեմ հոս կրկնել անոր խօսքերը։ Առաջին բանը սա է որ որևիցէ երկրի մէջ մեկը չի կայ այնպէս կրթեալ որ Աւետարանին կարօտութիւն չունենայ։ Երկրորդը սա է. որ որևիցէ երկրի մէջ մեկը չկայ

այնպէս նուաստ և վատթար որ Աւետարանով չկրնայ աղդուիլ և փրկուիլ։

Ուրեմն մենք Աւետարանը ճարան կը դրկենք ոչ նոր, ժամանակաւոր և տեղական պատճառներու համար, թէպէտ այսպիսի պատճառներ ալ կրնան նկատուիլ։ Մենք Աւետարանը ճարան կը դրկենք հին, քան զնոյն ինքն մարդ հնագոյն պատճառներու համար։ Քրիստոսի Աւետարանը կը դրկենք ճարան նոյն պատճառներուն համար որոնց համար մեր յանհունս գթած Հայրը դրկեց իր միածին Որդին աշխարհ.ը, «որ ամէն ով որ անոր հաւատայ՝ չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանք ունենայ։»

ԽԱԶԱԽ ԿԱՆԱՅՔ

Կոմ Դոլդէյ, Ռուս հեղինակ մը, հետեւեալը կը գրէ Խազախ կանանց վրայ.

«Խազախներն իրենց կիները կը համարին իրենց բարգաւաճմանը պատճառ, եւ իրենց համար աշխատել կու տան զանոնք ի մանկութենէ մինչեւ ի ծերութիւն։ Այս պատճառաւ անոնց կիները կ'ըլլան մարմնով շատ զօրաւոր, եւ թէպէտ ըստ երեւութին կը հնազանդին իրենց արանց, սակայն ընտանեկան գործերու մէջ քան արեւմտեան Եւրոպոյ կանայս շատ աւելի ազդեցութիւն ունին։ Խազախը որ ուրիշներուն առջեւ իր կնոջ հետ գորովով խօսել սոսթ կը համարի՝ կը ճանչնայ միւս կնոջ գերազանցութիւնը երբ անոր հետ մենակ է։ Խազախին տունը եւ բոլոր ինչքը կնոջ միջոցաւ ստացուած է եւ կնոջ աշխատութեամբը կը պահուի։ Խազախը կը հաւատայ թէ աշխատել թոմարներու եւ կանանց միայն կը վայելէ, բայց կը զգայ միանգամայն թէ իր բոլոր ստացուածքն արդիւնք է իր կնոջ աշխատութեանը, եւ թէ կնոջ ձեռքն է գրկել այրն անոր բոլոր վայելումներէն։ Բաց ասել, Խազախ կնոջ վրայ դրուած ծանր գործը եւ շարունակ պատասխանատուութիւնը տուած են անոր մեծ զօրութիւն մարմնոյ, առողջ միտք եւ հաստատամտութիւն։ Ուստի Խազախ կանայք են ընդհանրապէս աւելի ուժեղ, աւելի խելացի եւ աւելի վայելչագէմ քան զարս։ Խազախ կանայք, Չէրքէզ կանանց պէս, կը հագնին շապիկ մը, շրջազգեստ եւ անդրավարտիք, եւ կը կապեն թաշկինակ իրենց գլուխը։ Մաքուր կը բռնեն իրենց տնակները, եւ տան մատակարարութեան գործին մէջ բոլորովին ազատ են։

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳԱՑ ՊՏՂՈՑ ԲԵՐԲԸ

Միացեալ Նահանգաց մէջ 1877ին պտղոց բերքէն առնուած ստակը, Օմանեան վրայի հաշուով, հետեւեալն է.

Խնձորէ	10,080,000
Դեղձէ	9,227,000
Տանձէ	2,826,000
Ելակէ	1,200,000
Խաղողէ	4,223,600
Ուրիշ պտուղներէ	2,086,400
Գումարը	29,643,000

ԴՊՐՈՑԻ ԾԱԽՔԵՒ ՉԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ԾԱԽՔ

Հետեւեալ տախտակը կը ցուցնէ, դահեկանի հաշուով (լիրան 100 է.) , վարը յիշուած երկիրներուն բնակչաց իւրաքանչիւրն տարին վճարուած գումարն ինչպէս հասարակաց դպրոցներու եւ երկրին զինուորական ծախուց։

	Դպրոցաց ծախք	Զինուորականծախք
Միացեալ Նահանգք	40 $\frac{2}{5}$	27 $\frac{4}{5}$
Զուիցերա	17 $\frac{3}{5}$	20
Անգղիա	13 $\frac{1}{5}$	77 $\frac{1}{5}$
Բրուսիա	10 $\frac{1}{5}$	45 $\frac{4}{5}$
Աւստրիա	8 $\frac{2}{5}$	27 $\frac{4}{5}$
Գաղիա	5 $\frac{4}{5}$	90
Իտալիա	2 $\frac{2}{5}$	31 $\frac{3}{5}$

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՄԱՏՈՒՌ Ի ԲԵՔԻՆ

ԲԵՔԻՆԻ ՄԷՋ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՄԱՏՈՒՌ

*Վերի պատկերը կը ցուցնէ մեզ այն փոքր մատուռներէն որ Բեքին քաղքին այլեւայլ կողմերը բացուած են քարոզութեան համար։ Մատուռը որ պատկերին աջ կողմն է՝ գնուեցաւ Աւետարանի բարեկամէ մը ի Չինաստան, եւ 1866ին տրուեցաւ միսիոնարաց ընկերութեան։ Միսիոնարք ուրիշ մատուռ մը բացին 1866ին յիշեալ քաղքին ուրիշ մէկ կողմը, եւ անէկ ի վեր ամէն օր քարոզ կը տրուի հոն։ Ունկնդիրք են 100էն մինչեւ 200։ Բեքին եւ մօտակայ քաղաքները կան հիմա եօթն Աւետարանական եկեղեցիք ընդ խնամով Ամերիկայի Պորտ ընկերութեան միսիոնարաց։ 1876ին վաթսուն եւ մի անձինք ընդունուեցան այս եկեղեցիները, եւ եկեղեցւոյ անդամոց բոլոր թիւն էր 253։ Բեքինի մէջ կայ գիշերօթիկ դպրոց աղջկանց համար 23 աշակերտօք, եւ դարձեալ Բեքինի եւ մօտակայ քաղաքաց մէջ կան 38 պատանիք որ քարոզչութեան կը պատրաստուին։ Չինաստան աշխատող միսիոնարք իրենց վերջին տեղեկագրին մէջ առ եկեղեցիս Ամերիկայի, ասիպաւ կը խնդրեն նոր աշխատողներ։ Բոլոր երկիրն հիմա բաց է, եւ Աւետարանի քարոզիչք կրնան ազատով երթալ ամէն կողմ։ Չինաստանի վերջին սովին առնելը Քրիստոնէից կողմէն ցուցուած մարդասիրութիւնն առ միլիոնաւոր սովեալ՝ խորին տպաւորութիւն ըրաւ ժողովրդեան մտքին վրայ, եւ չեղաւ ժամանակ որ օտարականք այնպէս պատուով նայուեցան Չինու մէջ ինչպէս հիմա։

Թափորը որ կայ պատկերին ճակատը՝ կը ցուցնէ հարսանեաց հանդէս մը։ Հարսանիքը Չինու մէջ կը կատարուի մեծամեծ պարարողութեամբ եւ ծախիւք։ Հարսնախօսութիւնք (նշան) ընդհանրապէս կը կատարուին շատ կանուխ հասակի մէջ։ Ամուսնութիւն առաջարկողները դաս մը կանայք են որ կը կոչուին միջնորդք։ Այս կանայք կը զործածուին ընդհանրապէս հարսանեաց եւ յուղարկաւորութեան ատեն՝ հաղորդութիւններ ընելու։ Որովհետեւ այս կանայք կ'երթան տունէ տուն, դրացնութեան մէջ ամենուն ծանօթ են, եւ կ'իմացնեն ծնողաց թէ ուր կան անանց որդւոցը համար յարմար աղջիկներ։ Ամէն թէ կը համարուի թէ մանչերու եւ թէ աղջկանց ծնողներուն, առանց վերոյիշեալ կանանց միջնորդութեանը զիրար տեսնել եւ կարդադրել իրենց ազգ ամուսնութիւնը։ Իսկ որդիք չեն խառնուիր, որպէս թէ մաս չունին այս գործին մէջ։ Հարսնախօսութիւնը (նշանառք) կը կատարուի երկու կողման հաճութեամբ եւ իրարու ընծաներ տալով։ Հարսնախօսութիւնն այնպէս սրբազան եւ պարտաւորիչ կը նկատուի որպէս թէ ամուսնութիւնը կատարուած ըլլար։ Յառաջ քան զօրն հարսանեաց հարսին յօնքը (ընքուիները) կը փետուին, եւ այսու կը հասկցուի թէ ամուսնացեալ կին է։ Ամուսնութեան համար ընտրուած բարեբախտ օրուան առաւօտուն հարսը կը տարուի իր տունէն փետային տունը փառաւոր դեսպակով մը («էֆէս»), ինչպէս կը տեսնուի պատկերին մէջ։ Հարսը եւ փեսան կը տարուին սենեակ մը ուր դրուած է սեղան մը նախնեաց անունները կրող տախտակներով եւ վառեալ մոմերով, եւ ծնկան վրայ գալով փոխանի վրայ այն սեղանին առջեւ կը պաշտեն ի միասին փեսային նախնիներուն ոգիները։ Ամուսնութեան արարողութեան կրոնական մասն այս է։ Յետ այսորիկ հարսին քօղը կը հանուի, եւ առաջին կը տեսնէ փեսայն առաջին անգամ հարսին երեսը, եւ ապա երկուքը միւսնոյն դաւաթէ գինի կը խմեն։ Հարսանեաց օրը կ'անցնի խնճոյիւք, մաղթանօք առ հարսն եւ ընդհանուր ուրախութեամբ։

Աղջիկ մանկիկներ այնչափ կը սպանուին Չինու մէջ, որ մանչերը շատ աւելի են քան աղջկունս, եւ շատ անգամ դժուարին է ծնողաց կին գտնել իրենց որդւոցը։ Երբեմն ծնողք պայման կ'ընեն աղջիկ ազգ ունեցող ընտանեաց հետ խնայել աղջկան կենացը եւ իր խօսին զանի իրենց որդւոյն։ Այսպիսի դէպքի մէջ աղջիկը սնուցանելու ծախքը կը վճարեն փեսայայուին ծնողք։ Չինու մէջ շատ մարդիկ սովորուած են ամուրի կեանք վարել, վասն զի կին մը գտնելու բաւական ստակ չունին։

ԿԱԼԿԱԹԱ

*Կալկաթա դեռ հարիւր յիսուն տարուան քաղաք է։ Շինուեցաւ, Լոնտոնի պէս, մեծին Գանգէսի մէկ ճիւղին վրայ, եւ գիւրամատոյց ըլլալով Հնդկաստանի մեծամեծ համբարանոցներուն, երբ անգամ մը ապահովցաւ Անգղիոյ ձեռքին տակ, երեք դեղերը որոնցմէ կը բաղկանար Կալկաթա՝ շուտով մոցան, եւ, Ռոմպայի պէս, բոլոր բնիկ վաճառականներէն ճանչցուեցան իրրեւ գլխաւոր տեղի իրենց առեւտրոյն։ Պէնկալի կուլուսածատեարք իրենց բաղմաթիւ մշակներով ժամանակին գացին հոն, եւ քաղաքն այլեւս չդադրեցաւ բարգաւաճելէ։ Կալկաթա իրրեւ եօթը մղոն կը ձգուի Հուկլի գետին եզերքը, եւ լայնութիւնն է աւելի քան մղոն մի։ Քաղաքը կը բռնէ ճիշդ ութ քառակուսի մղոն տեղ։ Ձեւը շատ պարզ է, եւ տեղուանք դիւրաւ կը գտնուին։ Քաղքին բուրարտիքը լայն ճամբայ է. ուրիշ երեք գլխաւոր ճամբաներ կ'երթան քաղքին մէկ ծայրէն մինչեւ միւս ծայրը, եւ կարճագոյն փողոցները կը կարեն սաղանկիւն այս ճամբաները։

Անգղիացւոց թաղը քաղքին հարաւային ծայրն է։ Հոս մէկ ու կէս մղոն երկայն գեղեցիկ դաշտ մը կ'երթայ վար մինչեւ գետեզերը։ Այս դաշտին մէջ է Ուիլեամ կոչուած բերդը գետին քով։ Դաշտը մշտադալար է, եւ շատ տեղ ունի ջրոյ համբարներ։ Հովերն ազատ կը խաղան դաշտին լայն եւ զուարճալի երեսին վրայ, իսկ տաք ամիսներու մէջ հարաւային մեղմ զեփիւռը, զով գետին եւ կանաչագեղ մարգայ վրայէն ընդելով կ'երթայ քաղքին բոլոր անճուկ փողոցները, ժանտ ախտերը մերժելով եւ առողջութիւն բերելով։ Դաշտին ներքին կողմը բոլորաձեւ կը պատեն Անգղիացւոց չքեղ տուներն իրենց սպիտակ որմերով, կանաչ փեղկերով եւ լայն ու բաց դաւիթներով։ Մեծ դատաստանարանը, քաղաքապետութեան տպարանը, դանձատունը եւ կառավարութեան մեծ տպարանը, դաշտին դիմացն են հիւսիսն։ Արեւելեան դին կան Անգղիացւոց շատ տուներ։ Քաղաքապետութեան եւ կառավարութեան տպարանից ետին, դէպ ի հիւսիս, են փառատանից կայանները, վաճառականաց եւ սեղանաւորաց դրասենեակները, Անգղիացւոց խանութներ, դրավաճառաց խանութք, նամակատունը եւ մաքսատունը։

Բնիկներուն թաղերն իրր վեց քառակուսի մղոն են։ Շէնքերն աղիւսակերտ են, եւ տուներուն շատը հին է։ Գեղեցկութեան, կանոնաւորութեան եւ զարդու կողմանէ չեն կրնար հաւասարիլ վերին Հնդկաստանի գեղեցիկ քարաշէն քաղաքաց, Պէնարէսի եւ Տէլհիի, նաեւ քան զմեծ մասն Պոմպայի շատ ստորին են։ Բաց ի քանի մը ճամբաներէ զորս Անգղիացիք շինած են, ուրիշ ճամբաներն ու փողոցները նեղ են, եւ նեմացեալ տուներուն բարձր պատերէն եւ պատշգամներէն վաճառանոցք եւ շուկայք որ քսան են թուով՝ միշտ լի են բազմութեամբ։ Ճամբաները եւ փողոցները քարայատակ չեն, եւ ասոնց քովերը շինուած խանութներն առանց պատուհանի են, լցեալ տեսակ տեսակ վաճառներով։ Բոլոր քաղքին վրայ, նեղ եւ լայն փողոցներու մէջ, ցիր ու ցան շինուած են բնիկ ազնուականաց տուները, մէջտեղերը լայն դաւիթներով, սիւնազարդ պատշգամներով եւ բազմաթիւ սենեակներով։

Տուներէն ոմանք պալատի երեւոյթ ունին, թէեւ անոնց բոլորտիքն գարշելի կցանոց կը գտնուի, ոմանք ալ ասոնց նորոգութեան մնացած են հին եւ աղեղ, եւ անոնց դահլիճները լեցուած են անոլխառն եւ կարգաւոր կարասեօք եւ ազնիւ չեղջերով, կամ փայլի խառերով։ Փոքր ազնուականներու հասարակ տուներուն եւ խանութներուն թիւն իրր տասնեւհինգ հազար է ։

Կալկաթայի բոլոր բնակչաց թիւն 500,000ը կ'անցնի։ Քաղքէն շուրջանակի մղոն մը հեռու եւ գետէն անդին, տասնուվեց քառակուսի մղոն տեղւոյ մէջ կան տասը փոքր քաղաք եւ գիւղ, եւ ասոնց բնիկ բնակիչները 300,000էն պակաս չեն, ուստի Կալկաթայի եւ անոր արուարձաններուն մէջ բնակչաց թիւը 800,000 է ։ Այս մեծ բազմութենէն, որ, բաց ի Լոնտոնէ, Անգլիոյ տէրութեան որեւիցէ քաղքին բնակիչներէն աւելի են, իբր 30,000ն Անգլիացի, Գերմանացի եւ Հայ են, եւ կրնան կոչուիլ Բրիտանիոյ բնակիչք։ Մնացեալը բոլորը բնիկ են, Հնդիկ եւ Մահմետական։

Եւրոպացիք ունին տասնեւօթը Բողոքական եկեղեցի, եկեղեցի մը՝ Հայք, եկեղեցի մը՝ Յոյնք, իսկ Կաթոլիկները՝ վեց եկեղեցի։ Բոլոր այս եկեղեցեաց պաշտօնեաներն են, տասուերեք Եպիսկոպոսական մատուռանողեա, երկու մատուռանապետք՝ Սկովտիոյ եկեղեցւոյն, եօթը Բողոքական հովիւ, հինգ Հայ եկեղեցական, մէկ Յոյն քահանայ, եւ տասնեւինը կաթոլիկ քահանայ ։ Բողոքական եկեղեցիներուն կը վերաբերին եօթը կամ ութ կիրակնօրեայ դպրոցք, եւ չորս միսիոնար որ քաղքին մէջ կ'աշխատին։ Գիտելի է որ վերոյիշեալ կղերականք, իրենց եկեղեցիներով եւ կրօնական հաստատութիւններով, Բրիտանիական ճշմարտութիւնը քաղքին Եւրոպական բնակչաց միայն սորվեցնելու համար են ։

Կալկաթայի բնիկ ժողովուրդը, թէպէտ Բրիտանիոյ կառավարութեան հպատակ է, իր բուն կրօնքը կը պահէ։ Քաղքին մէջ Մահմետականք հաւանականապէս 80,000 են, եւ կռապաշտ Հնդիկք՝ 400,000, նաեւ արուարձաններուն մէջ աւելի քան 200,000 Հնդիկ կայ, քանի մը հազար ալ Մահմետական ։ Կալկաթա քաղքին մէջ կան հազար վաթսուն եւ եօթը Հնդկական մեհեանք, ամէնքն ալ փոքր ։ Ամէն տարի քաղքին Հնդիկ բնակիչները կը լուացուին Գանգէսի մէջ, եւ կը հաւատան թէ այն սրբազան ջուրը կը սրբէ իրենց մեղքերը ։

Հնդկաց կրօնքը կռապաշտութիւն է, կրօնք մը որ երկու պատուիրան միանգամայն կը կոտրէ. բաց ի ճշմարիտ Աստուծոյ ուրիշ աստուածներ ունի, եւ պատկերներու առջեւ խոնարհելով անոնց երկրպագութիւն կ'ընէ ։ Ժողովուրդը բաժնուած է դասերու, այսինքն այլեւայլ կարգերու, եւ ասոնց սովորութիւնները որ շատ ծանր եւ վնասակար են եւ պաշտուած աստուածներուն օրինակէն զօրութիւն կ'առնեն՝ կը կապեն ժողովուրդը կռապաշտութեան հետ ։ Բնիկ ժողովրդեան բարոյականը շատ ապականեալ է, եւ յայսմ Հնդիկք եւ Մահմետականք շատ չեն տարբերիր իրարմէ ։

Կալկաթայի ութ հարիւր հազար հոգւոց մէջ երեսուն եւ չորս Բրիտանիոյ միսիոնարք կ'աշխատին։ Իրենց աշխատակիցներն հոգալու գործը թողլով ուրիշ եկեղեցականաց եւ միսիոնարաց, կամ իրենց ծառայութեան մէկ մասը միայն տալով անոնց, իրենք կը նուիրեն իրենց ժամանակը, միտքը եւ ջանքը մանաւանդ եւ ուղղակի քաղքին բնիկներուն։ Մահմետականաց մէջ քիչ կ'աշխատին, անոնց աշխատութիւնը գրեթէ բոլորովին Հնդկաց համար է ։ Այս աշխատութեանց մէջ իրենց գործակից ունին բնիկներէն քառասնեւհինգ հոգի իբրեւ ուսուցիչ Բրիտանիական վարդապետութեան, վեց պաշտօնեայ կամ հովիւ, եւ իրր քսան վարժապետ դպրոցներու մէջ ։ Բայց այն ժողովարաններն ուր Քրիստոնէութեան քարոզը կը հաւաքուին, քաղքին այլեւայլ մասերուն մէջ շինուած են տասներկու փոքր մատուռք ուր կռապաշտից կը քարոզուի ։ Ասոնք մանր եւ պարզ շէնքեր են, որոնց մեծագոյնը կրնայ առնել իրր հարիւր յիսուն հոգի ։ Ամէն շաբաթ իրր երեսուն անգամ կը քարոզուի այս մատուռներուն մէջ, ուր իրր հազար հինգ հարիւր հոգի կը լսեն Աւետարանը ։ Սակայն ոմանք ամէն շաբաթ կու գան քարոզի։ Մեծագոյն մասն անգամ մը միայն կու գայ, եւ շատերը, բաց այն մէկ անգամէն, բոլոր իրենց կենաց մէջ այլեւս չեն լսեր Աւետարանը ։

ԿԷՏ ՁՈՒԿԸ

Կէտերը կը կոչուին ձուկ, բայց շատ կողմանէ տարբեր են ուրիշ ձուկերէ ։ Ձկանց արիւնը պաղ է, այսինքն, քան զջուրն որոյ մէջ կը լողան՝ մէկ կամ երկու աստիճան միայն աւելի տաք է ։ Նաեւ անոնց շնչառութիւնը կ'ըլլայ ոչ թէ թոքերու, այլ հասարակօրէն ականջ կոչուած գործարաններուն միջոցաւ ։ Այս գործարանները կ'առնեն ջուրին մէջէն թթուածին կազը որ ջուրին մէջ փակուած է եւ հարկաւոր է ձկան արիւնը մաքրելու։ Դարձեալ, ձկանց մարմինը ծածկուած է թեփերով, եւ սիրտը կը բաղկանայ երկու մասէ միայն, եւ է շատ պարզ գործարան, եթէ բաղդատուի ցամաքային անասնոց սրտին հետ ։ Վերջապէս, ձկանց ձագերը կ'ելլեն ձուերէ, եւ ձկունք չեն խնամեր իրենց ծնունդը, այլ կը թողուն զանոնք որ ինքնին կ'ելլեն ձուէն եւ ինքնին կը մեծնան ։

Գալով կէտերուն, մեծ տարբերութիւն կը տեսնենք ասոնց եւ բուն ձկանց միջեւ։ Կէտերուն արիւնը տաք է, այսինքն անոնց արեան ջերմութիւնը շատ աւելի է քան զջերմութիւն ջրոյն որոյ մէջ կը լողան ։ Անոնց շնչառութիւնն ալ կը կատարուի, մարդոց շնչառութեան պէս, թոքերու միջոցաւ, ուստի եւ կէտք ստիպեալ են, օդ շնչելու համար, ժամանակ ժամանակ ջուրին երեսը գալ։ Անոնց մարմնոյն երեսը ոչ թէ թեփերով ծածկուած է այլ մորթով, թէպէտ այս մորթը շատ նուրբ եւ անօսր են ։ Կէտք ունին ձկան թեւեր, բայց անոնց թեւերը մարմնոյն այն տեղերը չեն ուր են ուրիշ ձկանց թեւերը ։ Նաեւ կէտերուն սիրտը չորս սենեակ ունի ցամաքային անասնոց սրտերուն պէս, եւ ուղեղը մեծ նմանութիւն ունի չորքոտանեաց ուղեղին։ Վերջապէս կէտերուն ձագերը կը ծնանին կենդանի, եւ իրենց մօրը ստեանց կաթը դիելով կը սնանին ։ Ձագ ունեցող էգ կէտը մեծ սիրով կը խնամէ իր ձագերը, եւ կը պաշտպանէ զանոնք վտանգէ մեծ խնամով եւ արութեամբ։ Կէտին մարմնոյն ներքեւ կայ թանձր խաւ մը ճարպ, որոյ գործն է պահել անոր մարմինը գրեթէ միեւնոյն աստիճան ջերմութեան մէջ՝ որ ծովու մէջ որ գտնուի կէտը ։ Այս ճարպէն կը հանուի կէտ ձկան իւղը, որ Եւրոպա եւ Ամերիկա շատ անգամ կանթեղներու մէջ վառելու կը գործածուէր, մինչեւ բէդրոլ կոչուած կազային իւղը գտնուած չէր ։

Կէտ ձկան այս յատկութիւններուն նայելով դիւրին չէ որոշել թէ այս անասունը բուն ձկան թէ ցամաքային չորքոտանեաց կը նմանի ։

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԹԷ ԻՆՉ ՇԱՀԵՑԱՒ ՊԵՐԼԻՆԻ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎԷՆ

ՄԻՆԱՍ ՉԵՐԱԶ

Քսան եւ ինն երեսէ բաղկացեալ գրքոյկ մ'է որ կը պարունակէ մի ձօն առ Բարձրաշնորհ Տ. Ներսէս Վարժապետեան եւ մի նախաբան, նաեւ կարեւոր տեղեկութիւններ Հայկական խնդրոյն ծագման եւ ազգային պատուիրակաց Եւրոպա ուղեւորութեան եւ այս ուղեւորութեան արդեանց վրայ ։

Հեղինակն որ իբրեւ թարգման եւ քարտուղար ընկերացած էր Խրիմեան սրբազանին ի պաշտօնէ տեղեակ ըլլալով Հայկական խնդրոյն այլ եւ այլ դարձուածոց, կը ցուցնէ թէ մինչ Սան Ստեֆանոյի դաշնագրութեան ԺԶ. յօդուածով Բ. դուռը Ռուսիոյ միայն կը խոստանար պաշտպանել Հայն Քիւրդին եւ Չէրքէզին դէմ, Պերլինի դաշնագրութեան ԿԱ. յօդուածով բոլոր Եւրոպայի կը խոստանայ բարեկարգութիւններ եւ բարեօքումներ կատարել Հայաստանի մէջ, եւ թէ Անգլիա մանաւանդ իր հովանաւորութեան ներքեւ առած է զՀայաստան, եւ իր շահերը կը պահանջեն որ գոհ լինին Հայք, որպէս զի Եփրատեան հովիտն որս չլինի մի հզօր տէրութեան ։ Ուստի եւ Հայերը հիմա աւելի յոյս ունին բարեկարգութեանց գործադրութեանն եւ բարենորոգմանց իրագործման ։ Հեղինակը իր տետրակը կ'աւարտէ եզրակացնելով թէ բարձրաշնորհ Պատրիարքն մի Հայ պատուիրակութիւն յղելով Եւրոպա կատարեց մի գործ որ օգտակար եղաւ ազգին նիւթապէս եւ բարոյապէս ։

Կը ծախուի բոլոր Հայ գրավաճառաց քով ի գին 10 դահեկան թղթադրամի։

ԵՐԿՐԱԳՆԴԻՆ ԱՆՑԵԱԼԸ ԵՒ ԱՊԱԳԱՅՆ

Աստուածային յայտնութիւնը վսեմ խորհրդով մը կսկսի արարչագործութեան պատմութիւնը եւ կըսէ. «Սկիզբէն Աստուած երկինքը ու երկիրը ստեղծեց։» Այսու կ'իմացնէ թէ նիւթական տիեզերքը, եւ մանաւանդ երկրագնդին նիւթը, արարչագործեալ են յԱստուծոյ, այսինքն աննիւթական էութենէն, եւ այն ոչ ի յաւիտենից, զի մի կարծիցի թէ յաւիտենակից է նմա, այլ ստեղծեալ ի սկզբան անդ։

Բայց թէ ինչպէս, ասոր հաւանական մեկնութիւնը տալ կը փորձեն ստեղծագործութեան եւ երկրաբանութեան, որք, որովհետեւ դեռեւս թերի գիտութիւնք են, այլազան տեսութեամբ եւ այլանման օրինօք կը բացատրեն զայս ։ Բայց եւ այնպէս, յուսամք հաճելի է Աւետաբերի ընթերցողաց լսել ինչ որ կըսեն գիտունք նկատմամբ երկրագնդին անցեալ և ապագայ վիճակին ։

«Լա Բլաս Գաղղիացի երեւելի աստեղագէտը սա կարծիքն ունէր թէ,» կըսէ Մր. Հարլէմ Մոթըզն իր աստեղագիտութեան մէջ, «արեգակնային դրութեան բոլոր նիւթը, որ այժմ մեծաւ մասամբ խտացեալ կգտնուի արեգական եւ մոլորակաց մէջ, երբեմն լայնածաւալ միգամած մը էր, կամ կազային շոգի մը. թէ՝ ձգողութեամբ առաջնաւոր խառնութեան մէջ շարժում մը յառաջ եկաւ, որ ամբողջ ծաւալին տուաւ թաւալում մը. թէ այս շարժումը պատճառ եղաւ որ այն խտացեալ նիւթը առնու զանազան համակեդրոն [illegible] կամ մանեակի ձեւը, ինչպէս որ է Սատուռնինը, եւ թէ, վերջապէս, այս մանեակներն իրար փրթան՝ ըստ սկզբնական հեռաւորութեան իրենց, առանց դադարելոյ իրենց շարժումէն, եւ այնպէս հաւաքուեցան մէկտեղ եւ եղան [illegible], ինչպէս որ կը գտնուին այսօր։»

Ըստ այսմ տեսութեան, աստեղագէտք ոմանք կը համարին թէ արեգակնային դրութիւնը բաղկացունող բոլոր մարմինք աստիճան աստիճան կփոքրկանան խտանալով ։ Ուստի եթէ ենթադրուի թէ արեգակնային զանգուածը փոքրկանալով կխտանայ, անոր տրամագծին $\frac{1}{10000}$ փոքրկանալն, ըստ հաշուի Բրօֆ. Երէքընի, իբր 1800 տարի կտեւէ (տես Աւետաբեր 1878, թիւ 4)։ Եւ որովհետեւ երկրագունդն ալ այս մոլորակաց մին է, ըստ այսմ միգամածային տեսութեան կը պատմէ [illegible] Մր. Տօրմէն Սթիլ իր «Ժողովրդական երկրաբանութիւն» անուն գործոյն մէջ ։

«Մեր երկիրն երբեմն փայլուն աստղ էր, եւ ի սկզբան անդ կփայլէր ըստ պայծառութեանն զոր այժմ ունին արեգակն եւ հաստատուն աստեղք։ Ցընթացս ժամանակաց կազային վիճակէն պաղեցաւ եւ փոխեցաւ ի հեղուկ։ Յետ այնորիկ հաստատելով շարժման այն ծանօթ օրինաց, որ կգնդակերպէ ցօղոյ շիթը, ստացաւ գնդաձեւութիւն մը։ Մթնոլորտը կպարունակէր ոչ միայն կազերն որ կկազմեն այժմեան մթնոլորտը, այլ եւ այժմ յովկիան լեցուած բոլոր ջրերը որ ցնդեալ էին անհնարին ջերմութեամբ, նաեւ բոլոր թթուածինն ու ածխածինը որ հիմա փակուած են երկրի ապառաժներու եւ ածխային զանգուածոց մէջ, որ անտանէն էին հանքային նիւթոց մեծ քանակութիւն մը ջերմութեան ներգործութեամբ շոգիացեալ ։ Օդը, թանձր մետաղային շոգւով եւ խոնաւութեամբ լի, այսպէս խառնեալ կկենար հրեղէն ովկիանին վրայ։

«Դարեր անցան եւ երկիրը ցնդեց իր ջերմութիւնը երկնից տարածութեան մէջ եւ այսպէս պաղելով սկսաւ մակերեւոյթին վրայ ցուցանել դիմահար գոյացութեան մը գիտերը, նման տատանող թաղանթայ որ նախապէս կերեւին ջրոյ վրայ երբ ջուրը սառիլ կսկսի ։ Ասոնք հետզհետէ միացան եւ վերջապէս կազմեցին ամբողջական կեղեւ մը դրսի երեսին վրայ։ Սակայն այս կեղեւը յաճախ կպատառէր մէջի հեղուկ զանգուածին պղպջակներուն։ Վիթխարի ճեղքուածքներ կբացուէին, հեղուկ կրակի հոսանքներ կարածկային ճեղքերէն եւ պատառուածներէն, եւ հրեղէն հեղեղներ կխաղային կեղեւին վրայ որ հազիւ թէ կարծրացած էր։ Չոր եւ տաշրեալ մակերեւոյթը կցցուէր պատառոտի բարձունքներով, կամ կճեղքուէր աչագին պատառուածներով ։

«Այլ եւս երկիրն դադրած էր իբր աստղ փայլելէ եւ յետ այնորիկ ուրիշ մարմիններէ լոյս եւ ջերմութիւն կընդունէր ։ Մինչ գնդին պաղիլը կը շարունակէր, հասաւ ժամանակ մը յորում ջերմութիւնը այլեւս ջրերը չէր կրնար ի շոգի փոխարկել ։ Յետ մթնոլորտին անտանելի ճնշման տակ շոգին եռալով կփոյթառուղէր տաքի ջերմ երկրին վրայ, եւ վերստին շոգիանալով վեր կելլէր, ուր դարձեալ խառնուելով յանձրեւ կփոխուէր։ Այսպէս երկար ատեն շարունակեցաւ եւ երկրին պաղիլը առաւել երագութեամբ յառաջ գնաց։ Կեղեւը ճեղքելով եւ պատառելով քանի որ կկարծրանար, ծալքերով եւ խաւերով առաւել եւս անհարթ կըլլար, որով կազմեցան խորշեր եւ ծերպեր։ Տաք անձրեւներ կտեղային հրաբուխներու արտեւանաց վրայ, ժայթմունքները կիջնէին լեռանց կողերէն եւ կողողէին ձորերուն մէջէն ։ Ասոնց բոլորը միացան եւ կազմեցին ովկիանը, ու տաքին տարին գետերն մինչ ի խորխորատս ։

«Կեղեւը դեռ չէր ստացած վիճակը՝ որ հարկաւոր էր տաքցած կազին եւ հեղուկին դիմանալու։ Այս կերպով ալ յետ այնորիկ ընդարձակ վայրեր կխախտէին, որոց ծալքերն հանդերձ խոր խորշերով եւ պայթկած լեռներով ահաւոր տեսարանք կյայտնէին ։ Այսպէս բուռն դիմամարտութիւն մը կըլլար հրոյ եւ ջրոյ մէջ ։ Վերջապէս ջուրն յաղթեց եւ ովկիանն եղաւ բոլորական։ Տաք, աղմուտ եւ ծանծաղ ծով մը սփռեցաւ երկրի շուրջը բեւեռէ ի բեւեռ, եւ, այս նախնական ովկիանին վրայ որ կպատէր գունդը՝ կիջնէր բաւական կանոնաւոր հով մը, քանզի չկար ցամաք երկիր որ (հովին) ընթացքը խանգարէր ։»

Ակն, սեպտ. 5/15, 1878   Ա. Մ. Ի.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Հոկ. 31 ըստ Ցուն. և Նոյ. 12 ըստ Լատ., 1878

ԱՆԳՂԻԱ ԵՒ ԹՈՒՐՔԻԱ

Անգղիոյ ելեւմտից պաշտօնեայ, Սըր Սթաֆորտ Նորթգոթ, քանի մ'ատենախօսութիւններ ըրած է, որ կը ցուցնեն թէ ինչ է Անգղիոյ պաշտօնէից աշխարհաքաղաքութիւնը Թուրքիոյ նկատմամբ։

Անգղիոյ պաշտօնեայք կը զգան թէ Թուրքիոյ մէջ բարեկարգութիւններ կատարելու մասին դժուարութիւններ կան, եւ այս դժուարութիւնները գիտցուելու են, ապա թէ ոչ բարեկարգութիւններն ապարդիւն պիտի մնան։ Այս պատճառաւ Անգղիոյ պաշտօնեայք ծանր ծանր կը շարժին։ Ասոնք չեն կրնար պահանջել Թուրքիայէն որ Անգղիական վարչութեան դրութիւնն օրինակէ, վասնզի արեւելքի բնակիչք Անգղիացի չեն. չեն կրնար նաեւ պահանջել Թուրքիայէն որ Հնդկաստանի օրինակին հետեւի, վասնզի արժան չէ Սուլթանին հետ Հնդկական հարկատու իշխանի մը պէս վարուիլ։ Անգղիացի պաշտօնեայք կը խորհին Օսմանեան վարչութեան չարեաց դարմանը գտնել Կիպրոսի մէջ տեղացի ամէն ազգէ պաշտօնակալներ գործածելով, եւ անոնց գոհացուցիչ ամսական տալով կաշառակերութեան եւ գողութեան առջեւն առնելով։ Անգղիացիք կ'ուզեն Կիպրոս այնպիսի վիճակի մէջ դնել, որ երկրագործք այլեւս չկողոպտուին հարկահաւաքներէն, եւ վարչութիւնն այնպէս ուղիղ ըլլայ որ ժողովուրդն իրենց գործերուն մէջ աւելի շահին եւ կառավարութեան եկամուտն ալ աւելնայ։ Այնուհետեւ Անգղիոյ պաշտօնեայք պիտի ըսեն Բ. դրան թէ ինչ որ կատարուեցաւ Կիպրոսի մէջ, կրնայ կատարուիլ նաեւ Թուրքիոյ միւս գաւառաց մէջ։

Անգղիոյ պաշտօնեայք յուսալից են Կիպրոսի նկատմամբ։ Անոնք կը խորհին թէ մինչ նոր փոփոխութիւններ կը մտցուին վարչութեան մէջ, հարկ է աւելի ծախք ընել, բայց այս բարեկարգութեանց համար Անգղիա տարին 100,000 լիրայէն աւելի պիտի չտայ իր գանձէն։ Արդարեւ Անգղիոյ պաշտօնէից Կիպրոսի նկատմամբ յուսալից ըլլալը շատ հաստատուն հիմ մը չէ որուն վրայ կարելի ըլլայ յոյս դնել թէ Փոքուն Ասիոյ մէջ եւս բարեկարգութիւնք շուտով պիտի կատարուին։ Սակայն Փոքուն Ասիոյ բնակիչները պատճառ ունին յուսալու թէ բարեկարգութիւնք պիտի կատարուին, վասնզի Սըր Սթաֆորտ Նորթգոթ իր ատենախօսութեանց մէջ այնպէս ցուցուցած է թէ Անգղիա Փոքուն Ասիոյ մէջ բարեկարգութեանց կատարուիլն իր շահուց կարգը դասած է, եւ թէ երբ Կիպրոսի մէջ բարեկարգութիւնք կատարուին, Անգղիա յիշեալ կղզին օրինակ ցուցնելով աւելի ազդութեամբ պիտի պահանջէ Թուրքիայէն նոյնպիսի բարեկարգութիւններ կատարել նաեւ Փոքուն Ասիոյ մէջ։

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՌՈՒՄԷԼԻԻ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԸ

Արեւելեան Ռումէլիի կազմութեան պաշտօնին կարգուած յանձնաժողովը Ռուսական իշխանութենէն պահանջած է Օսմանեան դրամատեղանին յանձնել յիշեալ գաւառին մուտքին եւ գանձուն տետրակները։ Յանձնաժողովը հիմա գաւառին կազմութեան եղանակին վրայ կը խորհի։ Բայց յանձնաժողովոյ գործը շատ դժուարացած է Պուլկարաց ընդդիմութեան պատճառաւ։ Մարիձա անուն Պուլկար թերթն որ Փիլիպպուպոլսոյ մէջ կը հրատարակուի, սկսած է հրատարակել Պուլղերէն յօդուածներ որ շատ թշնամական ոգւով գրուած են Բերլինի դաշնագրութեան դէմ, եւ կը փափաքի որ յանձնաժողովոյ անդամք կարդան յիշեալ յօդուածները։

Մարիձա թերթը շնորհաւորած է յանձնաժողովոյ գալուստը, վստահացնելով յանձնաժողովոյ անդամները թէ իրենց կենաց համար վախնալու պատճառ չունին։ Այնուհետեւ կը յարէ յիշեալ թերթը թէ յանձնաժողովոյ անդամք անտարակոյս բարեհամբոյրութեամբ կը փափաքին օգնել Արեւելեան Ռումէլիի, բայց ցորչափ անոնց ձեռքերը կապուած են Բերլինի դաշնագրութեամբ, ոչ օգուտ, այլ վնաս միայն կրնան ընել յիշեալ գաւառին բնակչաց։ Մարիձա կ'ըսէ նաեւ թէ Պուլկարք պիտի չճանաչեն յանձնաժողովոյ իշխանութիւնը։ Այս թերթը կը բացատրէ նաեւ թէ ինչու համար Պուլկարք հակառակ են Բերլինի դաշնագրութեան եւ կ'ըսէ թէ այս մասին Ռուսք Պուլկարաց վրայ ազդեցութիւն բանեցուցած չեն։ Պուլկարք յուզուած են վասն զի «իրենց կեանքն է որ վտանգի մէջ է»։

Պուլկարաց այս թշնամութիւնը թէ ինքնին յառաջ եկած ըլլայ եւ թէ ուրիշ թելադրութեամբ, յանձնաժողովոյ գործը շատ կը դժուարացնէ։ Երանի թէ պատճառ չըլլար կասկածելու որ ծանր դէպքեր տեղի պիտի ունենան, եւ այս ընդդիմութեան հետեւանքն ըլլար միայն խաղաղութեան բոլորովին հաստատուելուն քիչ մ'աւելի յապաղիլը։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վեհ. Սուլթանն իր մէկ ամսականն, այսինքն 50,000 հատ հարիւրոց թղթադրամ ղրկած է թղթադրամը շրջաբերութենէ քաշելու համար կազմուած յանձնաժողովոյ։

— Լրագիրք կը ծանուցանեն թէ պաշտօնէից ժողովն անցեալ շաբաթ օրուան նիստին մէջ նոր ոստիկանութեան կազմութեան օրէնքն ամբողջապէս քննած եւ ընդունած է, եւ Վեհ. Սուլթանին ներկայացուցած է ի վաւերացումն։

— Վագըթ լրագիրը կ'ըսէ թէ մտերս պաշտօնական յայտարարութեամբ բացատրութիւն պիտի տրուի թէ այս տարի երեսփոխանական ժողովոյ գումարման մինչեւ ցարդ յապաղելուն պատճառներն ինչ են, եւ թէ յիշեալ ժողովն երբ պիտի կազմուի եւ գումարի։

— Նոյնպէս Վագըթ լրագիրը կ'ըսէ թէ մտերս Բ. դռնէն երկու ծանուցագիր ղրկուած է Ռուսիոյ դեսպանատունը։ Այս ծանուցագրերէն միոյն մէջ գանգատ եղած է Պուլկարաց շարժումներէն, եւ ընդհանուր ապստամբութեան ցոյցերէն։ Միւս ծանուցագրով եւս գանգատ եղած է թէ Ռուսական զօրքը յաջողած չեն խաղաղութիւնը պահպանելու եւ Պուլկարները հնազանդութեան մէջ պահելու, եւ այս պատճառաւ Մահմետական գաղթականաց դէմ թշնամութիւններ գործուած են։

— Անգղիոյ մէջ Փոքուն Ասիոյ ընկերութիւն անուն ընկերութիւն մը կազմուած է։ Այս ընկերութիւնը պիտի խորհի եւ հարկաւոր քննութիւններ պիտի ընէ Իւսկիւտարէն մինչեւ Պաղտատ Տիգրիսի հովտէն 1,100 Անգղիական մղոն երկայնութեամբ երկաթուղի մը շինելու ձեռնարկութեան վրայ։

— Յունաց նորընտիր պատրիարքն անցեալ շաբաթ օր Թեսալոնիկէէն հոս հասաւ։ Յունաց եպիսկոպոսներն եւ պատրիարքարանի պաշտօնեայք Նորին Սրբազնութիւնը դիմաւորելու համար երկու շոգենաւ վարձելով մինչեւ Սան Սթէֆանոյի բացերը գացին, եւ այն տեղ Պատրիարքը դիմաւորելով բերին Ֆէնէր։ Այս առթիւ ի մեծարանս Պատրիարքին կամուրջը բացուեցաւ։

— Մեծ տէրութեանց դեսպաններէն միայն լուր տրուած է թէ Տիմէթոգայի կողմերն իբր չորս հազար Պուլկարք, որոնց մեծագոյն մասը հեծեալ է, Պազալըրի եւ Պէօյիւք տէրպէնտի շրջակայ տասն երկու Մահմետական գիւղերու վրայ յարձակելով Մահմետականաց տուներն այրած, ստացուածքը կողոպտած եւ փախչել չկրցողները սպանած են։ Հիմա կայսերական զօրքը յիշեալ ապստամբները հալածել կ'աշխատին։

— Կ'ըսուի թէ Ռուսք Ադրիանուպոլսոյ շուրջը երկրորդ գծի մը վրայ նոր ամրութիւններ կը շինեն, եւ թնդանօթներ կը հաստատեն այն ամրութեանց վրայ։

— Պուլկարական իշխանութիւնն արծաթ եւ պղինձ դրամ կոխել սկսած է։ Դրամին մէկ կողմը գրուած է Պուլկարաց հին զինանշանն եւ միւս կողմը Պուլկարերէն իշխանութիւն բառն եւ դրամին արժէքը։

— Ռուսիոյ եւ Բ. դրան մէջտեղ դժուարութիւններ ծագած ըլլալուն նկատմամբ զրոյցներն աւելնալու վրայ են։ Ռուսական թերթերն եւ Ռուս պաշտօնակալներէն ոմանք կ'ըսեն թէ Բերլինի դաշնագրութիւնն այլեւս արժէք չունի։ Պուլկարք կը յայտարարեն թէ իրենք ալ պիտի չյարգեն Բերլինի դաշնագրութիւնը։ Հիմա ժամանակը մօտեցած է որ Ռուսիա յիշեալ դաշնագրութիւնը կամ պիտի գործադրէ կամ յայտնապէս ասոր ոչինչ պիտի գրէ։ Ս. Փեթերսպուրկի Կոլոս անուն լրագիրը բացէ ի բաց կ'ըսէ թէ Բերլինի դաշնագրութիւնը զինադուլ միայն ստած է եւ թէ պատերազմն այս զինադուլէն ետքն է։ Մինչեւ ցարդ Պուլկարիոյ մէջ Ռուս զօրաց շարժումներն աւելի արգելք են քան օգնութիւն Բերլինի դաշնագրութեան գործադրութեանը, թէեւ Ռուսիոյ կայսրը դարձեալ յայտարարած է որ իր նպատակն է յարգել Բերլինի դաշնագրութիւնը։ Պուլկարիոյ եւ Արեւելեան Ռումէլիի Ռուսական կառավարութիւնն ոչ թէ երկու, այլ մէկ կառավարութիւն մ'է, եւ Արեւելեան Ռումէլիի կազմութեան պաշտօնին կարգուած յանձնաժողովոյ կողմէն յիշեալ գաւառին համար առանձին կառավարութեան մը հաստատուելն արդէն կազմուած մարմին մը երկուքի բաժնել ըսել է։ Կը զրուցուի թէ Պուլկարիոյ կառավարիչ, Տոնտուգոֆ Գորսագոֆ իշխանն, յայտնապէս ըսած է որ Բերլինի դաշնագրութեան գործադրութիւնն անկարելի է։ Բազմաթիւ Ռուսական զօրք Դոնուպեան գաւառներէն գալով Պալքաններն անցած են, եւ ոմանք կը կարծեն թէ Ռուսական զօրաց այս շարժումները Բերլինի դաշնագրութեան գործադրութեանն ընդդիմանալու նպատակաւ կ'ըլլան։ Բոլոր այս դէպքերը, նաեւ Սերեսի, Քիւսթէնտիլի եւ Իւսքիւպի կողմերը ծագած ապստամբութիւնը կը ցուցնեն թէ դեռ տագնապի մէջ ենք, եւ տեւական խաղաղութիւնը դեռ կրնայ յապաղիլ։

— Թուրքիոյ կառավարութեան այժմու դիրքը շատ դժուարին դիրք մ'է։ Ռուսք չեն հաճիր Լիւլէ Պուրկազն քաշուիլ մինչեւ որ երաշխաւորութիւն չտրուի Բրիտանիոյ պաշտպանութեան համար, նաեւ չեն հաճիր Ադրիանուպոլիս պարպել մինչեւ որ նոր դաշնագրութիւնը չստորագրուի։ Թուրքիոյ մէջ զօրաւոր կուսակցութիւն մը սա կարծիքն ունի թէ Բ. դուռը քաղաքական կողմով միանալու է Ռուսիոյ հետ։ Յիշեալ կուսակցութենէն եղող մարդիկ կ'ըսեն թէ Թուրքիա իբրեւ դրացի Ռուսիոյ աւելի օգուտ կրնայ տեսնել Ռուսիայէն քան Անգղիայէն որ զոհողութիւններ միայն կը պահանջէ։ Սակայն յիշեալ կուսակցութեան հակառակ կարծիք ունեցողները խորհուրդ կուտան սպասել մինչեւ գարուն, յուսալով թէ անտեւ Եւրոպական ընդհանուր պատերազմ ծագելով կրնայ օգտակար ըլլալ Թուրքիոյ։

ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

Թուրքաստանի մէջ Ամուտարիա գետը մասամբ մը հիմա իր հին տեղը դարձած է, եւ փոխանակ Արալայ ծովը թափելու կը թափի Կասպից ծովը։ Եթէ այս գետոյն նոր ճիւղը նաւարկելի ըլլայ, Ռուսական շոգենաւերը կարող պիտի ըլլան մինչեւ Կեդրոնական Ասիոյ խորերը երթալ։ — Հիմա Պոսնիոյ մէջ Աւստրիական թղթատարք կանոնաւոր կերպով կ'երթեւեկեն։ — Պապը նոր բանակցութիւններ կ'ընէ Գերմանիոյ հետ քաղաքական յարաբերութիւններ հաստատելու։ — Չաթալճայի ամրութիւնները հեռագրով միացած են Եըլտըզ քէօշքի հետ։ — Զմիւռնիայի Մէնէքշէլի զադէ Էմին Էֆէնտի որ անցեալ տարի ազգային ժողովոյ մէջ երեսփոխան էր, ձերբակալ եղած եւ հոս բերուած է դատուելու համար։ — Անցեալ շաբաթ սաստիկ ձիւն եւ փոթորիկ Վիէննայի շուրջը գտնուած հեռագրական թելերը խափանեցին։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գաղղիոյ կառավարութեան պաշտօնական թղթակցութիւններն որ մտերս հրատարակուած են, կը ցուցնեն թէ Անգղիա եւ Գաղղիա բոլորովին համաձայն են Եգիպտոսի բարեկարգութեան խնդրոյն վրայ, Ուստի եւ պատճառ կայ յուսալու թէ Եգիպտոսի ելեւմտից բարեկարգութեան համար ձեռք առնուած միջոցներն անարգել պիտի գործադրուին։ Արդ եթէ Եգիպտոսի ելեւմուտքը հաստատուն հիման մը վրայ դրուին օտար պաշտօնէութեան օգնութեամբ, յոյս կայ նաեւ որ Թուրքիոյ ելեւմուտքն ալ բարեկարգուին։

— Յունաստանի մէջ Մ. Թրիքուբիսի նախագահութեան ներքեւ կազմուած նոր պաշտօնէութիւնը քանի մ'օր առաջ առաջարկեց որ ազգային ժողովը ցրուի։ Պաշտօնէից այն առաջարկութիւնը մերժուեցաւ ժողովէն, ուստի եւ պաշտօնեայք հինգ օր միայն իրենց պաշտօնին գլուխը գտնուելէ ետքը հրաժարեցան։ Նախորդ պաշտօնէից գլուխ, Մ. Գումունտուրոս, թագաւորէն հրաւիրուած է ջանալ նոր պաշտօնէութիւն մը կազմելու։

— Անգղիա Աֆղանիստանէն պահանջած է Ռուսական դեսպանը հեռացնել Գապուլէն, եւ խոստում տալ թէ Էմիրը չէզոք պիտի մնայ։ Անգղիոյ վերջնագիրը Նոյ. 2ին Աֆղանաց յանձնուած է Ալի Մէսճիտի մէջ, եւ պատասխանին կը սպասուի Նոյ. 20ին։ Հիմա զրոյց կայ թէ Էմիրը պատրաստութիւն կը տեսնէ Անգղիացւոց յարձակման դէմ դնելու։ Հեռագիրը կը ծանուցանէ թէ Պէլուճիստանի Քիւհիստան գաւառին մէջ ապստամբութիւն ծագած է, եւ կուսակալը սպաննուած է։

ՎԵՐՋԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Գաղատիոյ նախորդ կուսակալ Սաիտ փաշա Գասթէմունիի կուսակալ, եւ Հայտար Էֆէնտի Գաղատիոյ կուսակալ անուանեցան։

— Կոլոս լրագիրը յորդոր կը կարդայ Ռուսիոյ բանակ մը կազմել Աւստրիոյ սահմանագլխոյն վրայ, վասնզի կ'երեւի թէ դաշնակցութիւն մը կազմուած է Աւստրիոյ եւ Անգղիոյ մէջտեղ։

— Փեթերսպուրկէն առնուած մասնաւոր լուրերը կը հաստատեն թէ Ռուսիա պաշտօնապէս յայտարարած է որ իր աշխարհակալութեան հիմն է Բերլինի դաշնագրութեան գործադրութիւնը։

— Աւստրիոյ կայսրն ընդհանուր ներողութիւն շնորհած է Պոսնիոյ եւ Հերսէկի ապստամբաց։

— Լորտ Պիգընսֆիլտ ճառի մը մէջ զոր խօսեցաւ չորեքշաբթի երեկ, ըսաւ թէ Կիպրոսի պայմանագրութեամբ Անգղիա պաշտպանն եղած է Թուրքիոյ, եւ կրնայ օգնել անոր։ Անգղիոյ առաջին պաշտօնեայն պաշտպանեց տէրութեանց ժողովոյ արդիւնքն, եւ ըսաւ թէ Բերլինի դաշնագրութիւնը Սուլթանին անկախութիւնն ապահոված է զանի վտանգաւոր յարաբերութիւններէ ազատելով, եւ մայրաքաղաքն անառիկ վիճակի մէջ դնելով, նաեւ Տարտանէլի նեղուցներն եւ Հայկական գաւառներ Սուլթանին թողլով։ Լորտ Պիգընսֆիլտ ըսաւ նաեւ թէ Անգղիա կ'ուզէ ամբողջովին գործադրել տալ Բերլինի դաշնագրութիւնը, եւ եթէ հարկ ըլլայ, իր բոլոր զօրութեամբը պիտի պաշտպանէ զայն։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Կ. պոլսոյ Աւետարանական կանանց եռամսեայ աղօթքի ժողովը պիտի գումարի յԱմերիկեան խան Նոյ. 1/13ին, չորեքշաբթի օր ըստ Թուրքաց ժամու ութին։

ԵԼԵՒՄՏԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Հոկ. 30 և Նոյ. 11, 1878

Գոնսոլիտէ	11. 35	Ռում. երկաթ. բաժնից	41.

ԴՐԱՄՔ, Օսմ. լիրան 100 էն

Մէճիտիյէ	106 3/8	Ռուսիոյ րօլ	89 1/4
Թղթադրամ	340	Նաբոլէոն	87 1/4
Պղինձ ստակ	178	Գրիմից	51 1/4
Հինգնոց	119	Անգղ. լիրա	109 1/4
Մանէթ Թղթադրամ	11 1/2		

Ամերիկայի միսիոնարաց ընկերութեան կողմէն
Խմբագիր Յ. Բ. Կրին

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՄԵԱՆ
Չագմագճըլար, Ցակոբեան խան, Թիւ 12.